

Эшлэл, ном зүй, зүүлт, тайлбар,
тулгуур бичиглэл, бүдүүвч, загвар
зэргийг ашиглан бичих

11-р анги

Хичээлийн зорилго

- Эшлэл, ном зүй, зүүлт, тайлбар, тулгуур бичиглэл, бүдүүвч, загварын талаар ойлголттой болох
- Эшлэл, ном зүй, зүүлт, тайлбар, тулгуур бичиглэл, бүдүүвч, загвар зэргийг ашиглан бичих

баримт гэж үзэхийн учир

... Өвөрмөц хэллэгийг нэг хэлнээс нөгөө хэлэнд орчуулах нь байтугай төрөлх хэлнийхээ зарим өвөрмөц хэллэгийн утгыг бүрэн дүүрэн, үнэн зөв тайлбарлана гэдэг тийм ч амар биш.

Өвөрмөц хэллэг, зүйр цэцэн үг зэрэг тогтвортой хэллэг нь тухайн хэлээр харилцагч үндэстний сэтгэлгээний хэв шинж буюу ертөнцийг үзэх үзэл, ертөнцийг таньсан байдлын илэрхийлэл, энэ шинжээрээ тухайн үндэстний эдийн болон оюуны соёлын баримт болох ёстой хэмээн бидний энд онцлон тэмдэглэж байгаа санааг манай эрдэмтэн судлаачид зохиол бүтээлдээ ажиглан тэмдэглэсэн зүйл мэр сэр бий. Тухайлбал, Чой.Лувсанжав “Ер нь өвөрмөц хэллэг гэдэг бол гагцхүү тухайн үндэстний хэлэнд буюу тухайн соёлын хүрээнд багтах улсын хэлэнд байдаг ... тогтворжсон нийлэмж үгийн нэр юм. Энгийн арав хорин үгээр гаргах санааг ганц хоёрхон үгэнд хураагаад хүний ой тойнд тов тод оруулж өгөх ид чадал чухамсүү хэл хэлний өвөрмөц хэллэгт л байдаг юм ... Монгол хэл мэддэг гэж боддог бид нар ч монгол өвөрмөц хэллэгээ тэр бүрийд мэддэггүй ахам.” [1970:3] гэж онож тэмдэглэсэн нь бий.

Г.Аким “Монголчуудын байгаль орчин, нийгэм түүх, аж ахуй, амьдрал үйлс, зан заншил, хувцас хунар нь хүртэл өөрийн онцлогтой тул монгол өвөрмөц хэлц тэр бүхнийг ямар нэг хэмжээгээр тусгасан байдаг. Жишээлбэл, “Эсгий гэрээс холдож, энгэр газар ойртох” гэсэн хэлцэд монголчуудын эсгий гэрт суудаг үхэгсдийнхээ шарилыг нарнаа эзвэр энгэр газар хөдөөлүүлдэг ёс туссан байна. “Нохойн дуу ойртох” гэдэг хэлц нь нохой хувцал очих гэж байгаа айл маань ойртож байна гэж баримскаалдаг байсан нүүдэлчин ардын аж амьдралаас үүсэж, хожим утга шилжин “ямар нэгэн ажлыг хийж дуусахад ойртох”-ыг хэлдэг болсон байна. [Аким 1982:8, Лувсанбалдан 1986:139-140] гэжээ.

Үүндээ өвөрмөц хэллэгийн утгыг ийнхүү үндэстний соёл-хэлний баримт болох талаас нь зөв ойлгон тайлбарлаж гэмээнэ түүнийг өөр хэлээр орчуулах, эсвэл өөр хэлний тухайн өвөрмөц хэллэгийг эх хэлээрээ зөв онолдуулан дүйлгэх боломжтой болох ёстой гэдэг.

Нам зүй:

1. Аким Г. Монгол хэлний өвөрмөц хэллэгийн товч тайлбар таль, УБ, 1982
2. Лувсанжав Чой. Орос-монгол өвөрмөц хэллэгийн таль, УБ, 1970
3. Лувсанбалдан Х, Шагдарсүрэн Ц. Монголчуудын үсэг бичиг, үг хэллэгийн амьдрал гарлаас, УБ., 1971, 1986

- Тогтвортой хэллэгийг үндэстний сэтгэлгээний баримт гэж үзэхийн учир // Ж.Батсан. Соёл, хэл, үндэстний

Зүүлтийн тэмдэг

Эшлэл (зөвшилцөн)

Ном зүй

Зүүлтийн тайлбар

Эшлэл, ном зүй, зүүлтийг яагаад хэрэглэдэг вэ?

Бичигч санаагаа баяжуулах, батлах зорилгоор бусдын бичсэн болон хэлсэн үг, судалгааны үр дүн, онол үзэл баримтлалыг судлан ашигладаг. Бусдын бүтээлийг ашиглахад эшлэл, зүүлт хийхгүй бол оюуны хулгайд тооцогддог. Иймээс ашигласан бүтээл буюу эх сурвалжийг нь бичиж байгаа зүйлдээ заавал тэмдэглэдэг.

- ❑ Бичиж буй хүний хэр гүнзгий уншиж судалсныг харуулна.
- ❑ Оюуны өмчийн санамсаргүй хулгайгаас сэргийлнэ.
- ❑ Бичигчийн гаргасан санаа нь зөвхөн өөрийнх нь гэдгийг батална.
- ❑ Зарим уншигч цаашид шаардлагатай мэдээллийг олоход дэмжлэг болно.

Бүтээлд эх сурвалжийг
тэмдэглэдэг аргууд

Эх сурвалж

Бичвэр дотор

Эшлэл

Тухайн хуудасны
доод хэсэгт

Зүүлтийн
тайлбар

Бичвэрийн
төгсгөлд

Ном зүй

Эх сурвалж

Эш татсан тухайн хэсгийг хэн гэдэг зохиогчийн хэдэн онд хэвлүүлсэн бүтээлээс авсныг баримтаар харуулсан хэсэг

Эшлэх, эш
татах

Бичиж байгаа зүйлээ бусад хүний бүтээлээс хэсэглэн авч оруулахыг шууд эш татах гэдэг бол бусдын санааг дурдан тайлбарлахыг дам эш татсан гэдэг.

Зүүлт,
тайлбар

Бичихдээ зарим ашигласан хэлц, харь үг, хүн, газар усны нэр, он цаг, эд өлгийн зүйл, зан заншил гэхчлэн нэмэлт мэдээлэл шаардсан хэсгийг тэмдэглэж, тусгайлан тайлбарладаг.

Ном зүй

Бичихдээ ашигласан, эш татсан зохиол бүтээлийг жагсаан бичсэн хэсэг. Ном зүйг тусгай стандартын дагуу бичдэг. Ном зүй хийхдээ зохиогчийн нэрийн үсгийн дарааллыг баримтална.

Зөвлөмж

- Эшлэл авахдаа зохиогчийн бичсэн байдлаар нь шууд хуулан авч хэрэглэх бөгөөд хашилтад бичнэ.
- Эшлэлийг 1. эх дотор , 2. тухайн хуудасны доод хэсэгт, 3. ном зүйн жагсаалтыг үндэслэн тэмдэглэнэ.
- Эшлэл авсан эх сурвалжийг хуудас бүрийн доор зүүлт тайлбар хэлбэрээр бичиж болно. Эшлэл авсан эх сурвалж дараалан давтагдсан тохиолдолд (мөн тэнд) гэж тэмдэглэнэ.
- Зүүлт бичихдээ тодотгон оруулж буй тэмдэглэл нь нэг хуудсанд байх талаар анхаарна. Хэрвээ тэмдэглэл нь тухайн хуудсанд багтахгүй бол дараагийн хуудас руу шилжүүлж болно.
- Эшлэл, зүүлтэд орсон бүтээлийг тухайн ажлын хүрээнд нэгдсэн байдлаар төгсгөлд нь ном зүйд бүрэн тусгана. Ном зүйг дүгнэлтийн ард хийнэ.

Эшлэл зэргийг ойлгомжтой болгох үүднээс хялбаршуулж юм уу, эсвэл учир явдлыг ухуулах зэргээр тайлбар хийж болно. Мөн эш татсан бүтээлийн тухай юм уу, эсвэл зохиолчийн тухай тайлбарыг эх дотор оруулж болохын зэрэгцээ цөөхөн тайлбарыг зүүлтээр оруулж болно.

Асуултын дагуу ярилцъя

- Шууд эш татсан хэсгийг яаж тэмдэглэсэн байна вэ?
- Ямар үед хаалт хэрэглэдэг вэ? Жишээ нь:
[Аким 1982:8]
- Зүүлтийг юу, юугаар тэмдэглэсэн байна?
Түүний тайлбарыг хаана бичсэн байна?
- Дам эш татах нь шууд эш татахаас ямар ялгаатай байна?

“Эх хэлээ эвдэхгүй юм сан” оюутны бичсэн эхийг уншаад дүгнэе

Шалгуур	Маш сайн	Сайн	Дунд зэрэг	Хангалтгүй
Эхийг хэнд зориулсан нь тодорхой байна уу?	☐	☐	☐	☐
Эхэд дэвшүүлсэн асуудал, ашигласан баримт, дүгнэлт тодорхой байна уу?	☐	☐	☐	☐
Эхийн бүтэц бүрэн байна уу? (эхлэл, гол, төгсгөл хэсэг)	☐	☐	☐	☐
Эхэд ашигласан эх сурвалжийг эшлэл, зүүлтээр тэмдэглэсэн үү?	☐	☐	☐	☐
Эхийн үг сонголт оновчтой байна уу?	☐	☐	☐	☐
Эхэд учир зүйн алдаа байна уу?	☐	☐	☐	☐
Догол мөр, цэг тэмдгийг зөв хэрэглэсэн байна уу?	☐	☐	☐	☐